

blijkt financiering per hoofd de meestbelovende om te voldoen aan de genoemde vereiste.

Het financieringsbeleid is volledig gebaseerd op onderwijsbehoeften. De individuele financieringsbedragen per hoofd kunnen worden bepaald door middel van kostenanalyses die de relatieve kosten aantonen voor het helpen van studenten met geselecteerde speciale aandoeningen.

Het financieringsbeleid vergemakkelijkt flexibele, effectieve en efficiënte antwoorden op behoeften volledig. In plaats van specifieke middelen, bijv. vooraf bepaalde types personeel, uitrusting of faciliteiten, te financieren of te voorzien, wijst financiering per hoofd geldmiddelen toe, waarbij het flexibiliteit in lokaal gebruik bevordert.

Het financieringsbeleid bevordert ondersteuning op basis van gerelateerde diensten en noodzakelijke samenwerking tussen sectoren volledig.

In het algemeen moeten beloningsstructuren ervoor zorgen dat er meer geld beschikbaar is als een kind in een inclusieve setting wordt geplaatst en is er een grotere nadruk nodig op (niet alleen academische) uitkomsten.

BETROUWBARE GEGEVENS

Inleiding

De VN Conventie inzake de rechten van personen met een handicap (VRPH), evenals de Europese Handicapstrategie 2010–2020 en de strategische doelstelling van Onderwijs en Opleiding 2020 met betrekking tot gelijkwaardigheid in het onderwijs, het zijn allemaal belangrijke drivers voor inclusief onderwijs in landen. De VRPH vraagt de Staten die Partij zijn:

... relevante informatie te verzamelen, met inbegrip van statistische en onderzoeksgegevens, teneinde hen in staat te stellen beleid te formuleren en te implementeren ter uitvoering van dit Verdrag (Verenigde Naties, 2006, Artikel 31)

en

... in overeenstemming met hun rechts- en administratieve systeem zullen de Staten die Partij zijn op hun grondgebied een kader, met onder meer een of meer onafhankelijke instanties, al naargelang, onderhouden, versterken, aanwijzen of oprichten, om de uitvoering van dit Verdrag te bevorderen, te beschermen en op te volgen (ibid., Artikel 33).

Men is er zich algemeen van bewust dat evidence based beleidsvorming cruciaal is voor de ontwikkeling van inclusieve onderwijssystemen op lange termijn. Beleidsmakers, experts inzake gegevensverzameling en onderzoekers zijn zich bewust van de noodzaak van gegevensverzameling op nationaal niveau die niet enkel voldoet aan de vereisten van internationale beleidsrichtlijnen, maar ook werkt binnen een bedeelde benadering om een synergie van inspanningen op nationaal en internationaal niveau te bevorderen. Het werk van het Agency heeft aangetoond dat er vraag is naar uitgebreide informatie die beschikbaar moet zijn voor beleidsmakers en voor verschillende organisaties op zowel nationaal als Europees niveau om verschillende complementaire benaderingen toe te passen op gegevensverzameling. Hoewel de noodzaak voor dergelijke gegevens duidelijk is, zijn de beste methodes en procedures voor het verzamelen en analyseren ervan echter verre van duidelijk.

Als gevolg van het werk van het Agency – meer bepaald de projectactiviteiten *Ontwikkeling van een indicatorenset – voor inclusief onderwijs in Europa* (Kyriazopoulou en Weber, 2009) en *Het in kaart brengen van de implementatie van beleid voor inclusief onderwijs (MIPIE)* (European Agency, 2011a) – zijn er vijf belangrijke beleidsvereisten met betrekking tot gegevensverzameling bij het overwegen van de noodzaak aan bewijs over inclusief onderwijs op nationaal niveau:

- de noodzaak aan gegevensverzameling op nationaal niveau die moeten worden verankerd binnen overeenkomsten op internationaal en Europees niveau;
- de noodzaak om de impact van diversiteit in onderwijssystemen van landen te begrijpen;
- de noodzaak om de effectiviteit van inclusief onderwijs te analyseren;
- de noodzaak aan gegevensverzameling om bewijs te leveren met betrekking tot kwaliteitszorg; en
- de noodzaak om de vooruitgang van leerlingen op lange termijn te volgen.

Beleidsmakers hebben kwaliteitsvolle en kwantitatieve gegevens nodig die hen informeren over de kwaliteit van het onderwijs van leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften. Deze belangrijkste boodschappen weerspiegelen een centrale aanbeveling van het *Wereldrapport over Handicap* (Wereldgezondheidsorganisatie/Wereldbank, 2011): de noodzaak voor landen om bestaande systemen voor gegevensverzameling voor kwantitatieve gegevens te ontwikkelen, maar ook gedetailleerd en specifiek kwaliteitsvol onderzoek uit te voeren over kosteneffectiviteit en andere thema's met betrekking tot kwaliteitszorg.

Uit het MIPIE-project is gebleken dat er behoefte is aan de ontwikkeling van een gemeenschappelijk kader voor gegevensverzameling, dat voortbouwt op zowel bestaande nationale procedures voor gegevensverzameling, als overeenkomsten en procedures voor internationale gegevensverzameling ... Er kunnen drie dimensies geïdentificeerd worden die aan de basis liggen van een gemeenschappelijk kader:

- *Een evolutie naar een systematische aanpak van gegevensverzameling gebaseerd op gemeenschappelijke concepten en definities;*
- *Het verzamelen van evidentie waaruit zowel kwantitatieve als kwalitatieve benchmarks kunnen voortkomen;*
- *Het gebruik van een kader met meerdere niveaus ('multi-level') voor het analyseren van beleid op nationaal en internationaal niveau (European Agency, 2011a, p. 4).*

Een dergelijke aanpak is vereist om landen te ondersteunen bij de ontwikkeling van 'gegevensverzameling voor het monitoren van de rechten van leerlingen alsmede het monitoren van de effectiviteit van systemen voor inclusief onderwijs' (ibid.).

Rechten van leerlingen monitoren

Binnen een uitgebreid kader voor het monitoren van rechten moeten zowel kwantitatieve als kwalitatieve indicatoren worden geïdentificeerd met betrekking tot een aantal factoren:

(i) Deelname aan onderwijs en training

Het rapport van het Agency *Vroegtijdige interventie* suggereert dat:

Beleidsmakers zouden effectieve mechanismen ter beschikking moeten krijgen die de vraag naar ECI-diensten (vroegtijdige interventie) kunnen evalueren en effectieve mechanismen die kunnen controleren of het aanbod van diensten voldoet aan de vraag, zodat de dienstverlening verbeterd kan worden. Er moet een systematische manier ontwikkeld worden voor het verzamelen en monitoren van betrouwbare gegevens op nationaal niveau (European Agency, 2010, p. 39–40).

Het rapport *Participatie in inclusief onderwijs* stelt:

Hoewel nationale en lokale overheden al veel gegevens over onderwijs verzamelen, is er weinig bekend over participatie. ... Vandaag is het merendeel van de gegevens die worden verzameld voor monitoring statistische gegevens over de inschrijving, en het beëindigen van de studie ... Weinig landen hebben systematische methodes voor het verzamelen, analyseren en interpreteren van kwalitatieve gegevens over participatie op het niveau van het individu, de klas of de school, hoewel zelfcontrole- en inspectierapporten van scholen vaak gaan over participatie en inclusie (European Agency, 2011d, p. 19).

Dit rapport benadrukt ook enkele van de mogelijke gevaren die gepaard gaan met gegevensverzameling met betrekking tot participatie:

... structuren ingevoerd voor het monitoren van kinderen met SEN kunnen barrières vormen voor hun participatie en prestaties door deze kinderen als verschillend te bestempelen. Een ongewild gevolg van het categoriseren van sommige kinderen om hun participatie te monitoren, kan leiden tot een paradox, die leidt tot afzonderlijke regelingen die worden getroffen voor hun onderwijs (ibid., p. 17–18).

(ii) Toegang tot ondersteuning en accommodatie

Drie studies van het Agency hebben verschillende aspecten van ondersteuning voor leerlingen met SEN bestudeerd. De literatuurstudie *Beroepsonderwijs en -opleiding* citeert Redley (2009):

Er zijn geen betrouwbare nationale cijfers over het aantal organisaties die ondersteunde werkgelegenheid bieden of het aantal mensen met

leerproblemen die daardoor worden tewerkgesteld en de overheid participeert niet in dit proces (European Agency, 2012f, p. 41).

De gemeenschappelijke studie die het Agency heeft uitgevoerd met het UNESCO-instituut voor de Toepassing van Informatietechnologie in het Onderwijs voor mensen met een beperking, stelt:

Zowel in verband met de VN Conventie (2006) als beleid op regionaal (d.w.z. Europees) en nationaal niveau is er nood aan meer gedetailleerde informatie die is gelinkt met monitoring van kwalitatieve en kwantitatieve indicatoren en benchmarks over ICT in onderwijs voor mensen met een handicap (UNESCO-instituut voor de Toepassing van Informatietechnologie in het Onderwijs en European Agency for Development in Special Needs Education, 2011, p. 93).

In verband met toegankelijkheid van informatie voor leren stellen de aanbevelingen van het project *i-access* van het Agency:

Compliantie met [toegankelijkheid] beleid moet systematisch worden gemonitord. Monitoring van compliantie kan vandaag alleen maar worden aangemoedigd, maar moet worden uitgebreid ... Er is nood aan de verzameling van systematische kwantitatieve en kwalitatieve gegevens, die ook moeten gaan over de eindgebruikers van toegankelijke informatievoorziening. De vooruitgang van monitoring mag echter niet worden beperkt tot numerieke benchmarking, maar moet ook de mogelijkheid omvatten om voorbeelden van goede praktijken te verzamelen, die zouden kunnen dienen als rolmodellen voor andere landen en organisaties (European Agency, 2012e, p. 40–41).

(iii) Leersucces en overgangskansen

Twee belangrijke projecten van het Agency hebben de overgang van school naar werk onderzocht. Beide wijzen op een gebrek aan betrouwbare gegevens op dit vlak. Het project *Overgang van school naar werk* stelt:

Gegevens van landen bevatten slechts de geregistreerde werkloze personen, maar een groot percentage van mensen met beperkingen is niet geregistreerd – ze hebben niet eens kans om een eerste baan te krijgen (European Agency, 2002a, p. 2).

De follow-up-studie (European Agency, 2006) geeft geen ontwikkelingen op dit vlak aan.

(iv) Affiliatiekansen

De studie van het Agency met betrekking tot multiculturele diversiteit benadrukt een gebrek aan gegevens aangaande één belangrijke affiliatiefactor – allochtone achtergrond van leerlingen met SEN:

Veel landen die deelnamen aan het project rapporteerden dat er momenteel een tekort is aan gegevens over leerlingen met SEN en een allochtone achtergrond. Verschillende overheidsinstanties hebben verschillende verantwoordelijkheden en er is geen gecoördineerde aanpak inzake gegevensverzameling. Er zijn andere redenen voor het gebrek aan gegevens. Sommige landen houden geen officiële statistieken bij over de etnische oorsprong van mensen behalve hun staatsburgerschap en geboorteland omdat de verwerking van persoonlijke gegevens die ras, etnische oorsprong, handicap of religieuze overtuiging identificeren, verboden is. In andere landen is er geen systematische gegevensverzameling met betrekking tot leerlingen met SEN of leerlingen met SEN en een allochtone achtergrond op nationaal of lokaal niveau (European Agency, 2009a, p. 28).

Monitoring van de effectiviteit van systemen voor inclusief onderwijs

Gegevens die de effectiviteit van systemen voor inclusief onderwijs onderzoeken, gaan over kosteneffectiviteit, evenals een aantal domeinen met betrekking tot onderwijservaringen van leerlingen: initiële assessmentprocedures, de voortdurende betrokkenheid van leerlingen en hun families in onderwijservaringen en de effectiviteit van leeromgevingen bij het overwinnen van barrières en het ondersteunen van betekenisvolle ervaringen voor alle leerlingen.

De studie van het Agency over *Diagnostiek in de context van inclusief onderwijs* benadrukt dat er nood is aan ondersteuning van scholen met:

... begeleiding over hoe assessmentinformatie – in het bijzonder gestandaardiseerde assessmentinformatie die is verzameld met het oog op nationale monitoring – kan worden gebruikt voor het verbeteren van de voorziening en praktijk voor alle leerlingen, die met SEN inbegrepen (Watkins, 2007, p. 57).

Het rapport *Naar betere prestaties voor alle leerlingen* stelt:

Om te komen tot een grotere gelijkwaardigheid in het onderwijs zijn er verschillende prestatie-indicatoren nodig, die zijn aangepast aan de lokale situatie en die gericht zijn op input en middelen, proces en output/uitkomsten. Hoewel informatie (met inbegrip van gegevens) moet worden gebruikt voor een gerichte ondersteuning en opvolging van het succes van inclusief beleid en praktijk, moet ervoor worden gezorgd dat verantwoordingsystemen niet onopzettelijk ongeschikte veranderingen veroorzaken (European Agency, 2012d, p. 22).

Deze studie beschrijft mogelijke problemen in dit verband:

In het huidige klimaat staan de ontwikkeling van geschikte verantwoordingsmechanismen en manieren om gewaardeerde prestaties te meten en gelijkwaardigheid te monitoren voor veel uitdagingen. Ondanks de drive naar harde gegevens waarschuwt Fullan (2011) dat: ‘statistieken een fantastisch instrument, maar een verschrikkelijke master’ zijn (p. 127) en Hargreaves en Shirley (2009) benadrukken de noodzaak om verantwoordelijkheid vóór verantwoordingsplicht te plaatsen. Ze stellen dat verantwoordingsplicht moet ‘dienen als een geweten door sampling’ en dat ‘de overmaat aan geteste standaardisatie die diversiteit ontkent en creativiteit vernietigt’ moet worden gehegeld (p. 109) (European Agency, 2012d, p. 22).

Binnen het *MIPIE*-project werd er geargumenteed dat de monitoring van de effectiviteit van inclusief onderwijs ook het beoordelen omvat van de effectiviteit van de lerarenopleiding (European Agency, 2011a). Het rapport van het *TE4I*-project benadrukt een aantal zaken in verband met de beschikbaarheid van gegevens op dit vlak. Met betrekking tot de vertegenwoordiging van leerkrachten van minderheidsgroepen:

De meeste landen die geen gegevens verzamelen, rapporteren anekdotisch over de ondervertegenwoordiging van mensen met een beperking en deze uit etnische minderheidsgroepen binnen lerarenstudenten en gekwalificeerde leraren en de situatie blijkt gelijkaardig te zijn onder lerarenopleiders (European Agency, 2011b, p. 20–21).

Het rapport geeft ook de noodzaak aan voor gegevens die leiden tot op evidentie gebaseerde verandering:

Het gebrek aan grootschalig, cumulatief onderzoek en empirische evidentie in de lerarenopleiding werd opgemerkt door de OESO (2010) ... er dient onderzoek te worden gevoerd naar evidentie om verandering te informeren. De voorbeelden in dit rapport benadrukken enkele sleutelkwesties voor onderzoek zoals:

- *De effectiviteit van verschillende wegen naar het lesgeven;*
- *Benaderingen op het gebied van lerarenopleiding en het curriculum van de initiële lerarenopleiding en*
- *De rol van afzonderlijke, geïntegreerde en samengevoegde opleidingen en hoe men via een continuüm het best kan komen tot een enkele lerarenopleiding die alle leraren voorbereidt op diversiteit (European Agency, 2011b, p. 77–78).*

Het *MIPIE*-project argumenteert dat:

Gegevensverzameling op schoolniveau:

- *Informatie moet geven over de ondersteuning van leerkrachten en schoolpersoneel om geschikte ondersteuning en voorzieningen te plannen en te bieden;*
- *Duidelijke inzichten moet geven in hoe ouders en leerlingen volwaardig deel kunnen uitmaken van het onderwijsproces (European Agency, 2011a, p. 13).*

Opdat dit mogelijk zou zijn:

Is er nood aan synergie op landenniveau tussen belangrijke stakeholders die gebaseerd zou zijn op een duidelijke rationale voor gegevensverzameling rekening houdend met gegevens op nationaal, regionaal, school- en klasniveau als algemene landengegevens de praktijk effectief moeten weerspiegelen (ibid., p. 14).

Samengevat kan gegevensvoorziening beleidsmakers effectief informeren over inclusief onderwijs. Er is steeds meer vraag – op internationaal, Europees en nationaal niveau – naar verantwoordingsplicht, en er wordt steeds meer vergeleken ‘tussen scholen’ en ‘tussen landen’. De opkomst van ‘grote gegevens’ (meta-analyse van gecombineerde gegevensreeksen en bronnen) biedt kansen, maar ook echte uitdagingen voor inclusief onderwijs.

De vraag naar een op evidentie gebaseerd beleid en middelentoewijzing benadrukt de nood aan betekenisvolle gegevens met betrekking tot alle leerlingen. Het is noodzakelijk te weten welke leerlingen welke diensten, wanneer en waar krijgen (voor alle leerlingen). Het is ook noodzakelijk gegevens te hebben over de kwaliteit van de diensten en de uitkomsten waartoe ze leiden (praktijk).

Een grote uitdaging voor gegevensverzameling houdt verband met het vermijden leerlingen te classificeren of in te delen om informatie te geven over de voorziening die ze krijgen. De ‘meervouden’ van definities toegepast op leerlingen en de ‘politiek’ van etikettering-systemen mogen niet worden genegeerd; net zoals de effecten waartoe deze etikettering-systemen en definities leiden.

De juiste beleidsvragen stellen is het startpunt voor het verzamelen van gegevens die beleid op significante manieren informeren.

NAAR DE TOEKOMST KIJKEN

De eerste doelstelling van de conferentie in november 2013 was na te denken over het werk van het Agency gedurende het afgelopen decennium en dit samen te vatten. De vijf kernboodschappen die in de vorige hoofdstukken zijn beschreven, benadrukken kritische aspecten wat inclusief onderwijs betreft. Ze zijn gebaseerd op de resultaten van een uitgebreide analyse van belangrijke thema's, zoals beslist door de lidstaten van het Agency.

De tweede doelstelling van de conferentie was naar de toekomst te kijken, te onderzoeken hoe het werk van het Agency de lidstaten beter kan ondersteunen, ze kan helpen de kwaliteit en effectiviteit van hun inclusieve voorzieningen te verbeteren voor leerlingen met een beperking en/of specifieke onderwijsbehoeften.

Het Agency is bereid landen op een concretere manier te helpen bij de implementatie van de uitkomsten van ons werk. Dit betekent het geven van beleidsaanbevelingen die rechtstreeks kunnen worden toegepast door beleidsmakers om wijzigingen in de toekomst en beleidsontwikkelingen te ondersteunen.

Het Agency is er zich van bewust dat het werk dat reeds is uitgevoerd, in lijn ligt met alle internationale en Europese beleidsinitiatieven over onderwijs, gelijkwaardigheid, gelijke kansen en rechten voor mensen met een beperking en/of specifieke onderwijsbehoeften en dat het dit rechtstreeks ondersteunt. Het werk van het Agency geeft duidelijke en coherente aanbevelingen over hoe belangrijk beleid in deze gebieden in de praktijk kan worden geïmplementeerd. Het Agency wil landen informatie geven over hun vooruitgang in termen van doelstellingen die ze hebben gesteld met betrekking tot: (a) de Onderwijs en Opleiding 2020-doelstelling en (b) de VN Conventie inzake de rechten van personen met een handicap (2006), evenals verschillende richtlijnen en communicaties van de Europese Unie.

Er is nood aan begeleiding over hoe inclusief onderwijs kan worden geïmplementeerd op het niveau van de leerkracht, de klas, de school, de regio, de gemeente en het nationaal beleid. Het Agency kan landen begeleiding geven over hoe inclusief onderwijs kan worden geïmplementeerd en hoe dit een invloed heeft op de algemene kwaliteit van het onderwijs.

De besprekingen tijdens de conferentie evenals de diepgaande discussies binnen het Agency, zullen deze stap van het werk van het Agency verder begeleiden.

BIBLIOGRAFIE

Bennett, S. en Gallagher, T.L., 2012. *The Delivery of Education Services for Students who have an Intellectual Disability in the Province of Ontario* [Het aanbieden van onderwijs aan studenten met een intellectuele handicap in de provincie Ontario]. Toronto: Community Living Ontario

Chapman, C., Ainscow, M., Miles, S. en West, M., 2011. *Leadership that promotes the achievement of students with special educational needs and disabilities* [Leiderschap dat het bereiken bevordert van leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften en beperkingen]. Nottingham: National College for School Leadership

Commissie van de Europese Gemeenschappen, 2008. *Groenboek – Migratie en mobiliteit – uitdagingen en kansen voor EU-onderwijssystemen*. {SEC(2008) 2173} /* COM/2008/0423 final */ Brussel: Commissie van de Europese Gemeenschappen

European Agency for Development in Special Needs Education, 1999. *Financing of Special Needs Education – A seventeen-country Study of the Relationship between Financing of Special Needs Education and Inclusion* [Financiering van onderwijs aan leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften – Een studie bij zeventien landen inzake de relatie tussen financiering van onderwijs aan leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften en inclusie]. Middelfart, Denemarken: European Agency for Development in Special Needs Education

European Agency for Development in Special Needs Education, 2002a. *Overgang van school naar werk. Essentiële principes en aanbevelingen voor beleidsmakers*. Middelfart, Denemarken: European Agency for Development in Special Needs Education. http://www.european-agency.org/sites/default/files/transition_transition_nltext.pdf (Laatst geopend in juli 2014)

European Agency for Development in Special Needs Education, 2002b. *Overgang van school naar werk. Belangrijke problemen, thema's en opties voor studenten met specifieke onderwijsbehoeften in 16 Europese landen. Samenvattend rapport*. Middelfart, Denemarken: European Agency for Development in Special Needs Education. http://www.european-agency.org/sites/default/files/transition-from-school-to-employment_Transition-nl.pdf (Laatst geopend in juli 2014)

European Agency for Development in Special Needs Education, 2003. *Inclusief onderwijs en praktijk in de klas. Samenvattend rapport*. Odense, Denemarken: European Agency for Development in Special Needs Education. <http://www.european-agency.org/publications/ereports/inclusive-education-and->

[classroom-practices/inclusive-education-and-classroom-practices](#) (Laatst geopend in juli 2014)

European Agency for Development in Special Needs Education, 2005. *Inclusief onderwijs en praktijk in de klas in het secundair onderwijs. Samenvattend rapport*. Odense, Denemarken: European Agency for Development in Special Needs Education. http://www.european-agency.org/sites/default/files/inclusive-education-and-classroom-practice-in-secondary-education_iecp_secondary_nl.pdf (Laatst geopend in juli 2014)

European Agency for Development in Special Needs Education, 2006. *Individuele transitieplannen: Begeleiding bij de overstap van school naar werk*. Odense, Denemarken: European Agency for Development in Special Needs Education. http://www.european-agency.org/sites/default/files/individual-transition-plans_itp_nl.pdf (Laatst geopend in juli 2014)

European Agency for Development in Special Needs Education, 2009a. *Multiculturele diversiteit en specifieke onderwijsbehoeften*. Odense, Denemarken: European Agency for Development in Special Needs Education. <http://www.european-agency.org/publications/ereports/multicultural-diversity-and-special-needs-education/multicultural-diversity-and-special-needs-education> (Laatst geopend in juli 2014)

European Agency for Development in Special Needs Education, 2009b. *Kernthema's voor de bevordering van kwaliteit in inclusief onderwijs – Aanbevelingen voor beleidsmakers*. Odense, Denemarken: European Agency for Development in Special Needs Education. http://www.european-agency.org/sites/default/files/key-principles-for-promoting-quality-in-inclusive-education_key-principles-NL.pdf (Laatst geopend in juli 2014)

European Agency for Development in Special Needs Education, 2010. *Vroegtijdige interventie – Vooruitgang en ontwikkelingen 2005–2010*. Odense, Denemarken: European Agency for Development in Special Needs Education. http://www.european-agency.org/sites/default/files/early-childhood-intervention-progress-and-developments_ECI-report-NL.pdf (Laatst geopend in juli 2014)

European Agency for Development in Special Needs Education, 2011a. *Het in kaart brengen van de implementatie van beleid voor inclusief onderwijs: Een verkenning van uitdagingen en mogelijkheden voor het ontwikkelen van indicatoren*. Odense, Denemarken: European Agency for Development in Special Needs Education. <http://www.european-agency.org/agency-projects/mapping-the-implementation-of-policy-for-inclusive-education> (Laatst geopend in juli 2014)

European Agency for Development in Special Needs Education, 2011b. *Lerarenopleiding en inclusie in Europa – Uitdagingen en Kansen*. Odense,

Denemarken: European Agency for Development in Special Needs Education. <http://www.european-agency.org/publications/ereports/te4i-challenges-and-opportunities/te4i-challenges-and-opportunities> (Laatst geopend in juli 2014)

European Agency for Development in Special Needs Education, 2011c. *Kernthema's voor de bevordering van kwaliteit in inclusief onderwijs – Aanbevelingen voor de praktijk*. Odense, Denemarken: European Agency for Development in Special Needs Education. http://www.european-agency.org/sites/default/files/key-principles-for-promoting-quality-in-inclusive-education-recommendations-for-practice_keyprinciples-rec-NL.pdf (Laatst geopend in juli 2014)

European Agency for Development in Special Needs Education, 2011d. *Participatie in inclusief onderwijs – Een kader voor het ontwikkelen van indicatoren*. Odense, Denemarken: European Agency for Development in Special Needs Education. <http://www.european-agency.org/publications/ereports/participation-in-inclusive-education-a-framework-for-developing-indicators/Participation-in-Inclusive-Education.pdf> (Laatst geopend in juli 2014)

European Agency for Development in Special Needs Education, 2012a. *Young Views on Inclusive Education* [Opvattingen van jongeren over inclusief onderwijs]. Odense, Denemarken: European Agency for Development in Special Needs Education. http://www.european-agency.org/sites/default/files/young-views-on-inclusive-education_YoungViews-2012NL.pdf (Laatst geopend in juli 2014)

European Agency for Development in Special Needs Education, 2012b. *Profiel van inclusieve leraren*. Odense, Denemarken: European Agency for Development in Special Needs Education. <http://www.european-agency.org/agency-projects/Teacher-Education-for-Inclusion/Profile-of-Inclusive-Teachers.pdf> (Laatst geopend in juli 2014)

European Agency for Development in Special Needs Education, 2012c. *Raising Achievement for All Learners – Quality in Inclusive Education. Report on the conference held in Odense, Denmark on 13th–15th June 2012* [Naar betere prestaties voor alle leerlingen – Kwaliteit in inclusief onderwijs. Rapport over de conferentie die plaatsvond in Odense, Denemarken op 13–15 juni 2012]. Odense, Denemarken: European Agency for Development in Special Needs Education. <http://www.european-agency.org/sites/default/files/RA4AL-conference-report.pdf> (Laatst geopend in juli 2014)

European Agency for Development in Special Needs Education, 2012d. *Naar betere prestaties voor alle leerlingen – Kwaliteit in inclusief onderwijs*. Odense, Denemarken: European Agency for Development in Special Needs Education. <http://www.european-agency.org/publications/ereports/ra4al-synthesis-report/RA4AL-synthesis-report.pdf> (Laatst geopend in juli 2014)

European Agency for Development in Special Needs Education, 2012e. *Het bevorderen van toegankelijke informatie voor levenslang leren: Aanbevelingen en bevindingen van het i-access-project*. Odense, Denemarken: European Agency for Development in Special Needs Education. <http://www.european-agency.org/publications/ereports/i-access/i-access-report.pdf> (Laatst geopend in juli 2014)

European Agency for Development in Special Needs Education, 2012f. *Beroepsonderwijs en -training: Beleid en praktijk in het onderwijs aan leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften – Literatuurstudie*. Odense, Denemarken: European Agency for Development in Special Needs Education. <http://www.european-agency.org/agency-projects/vocational-education-and-training/vet-files/VET-LiteratureReview.pdf> (Laatst geopend in juli 2014)

European Agency for Development in Special Needs Education, 2012g. *Lerarenopleiding en inclusie: Projectaanbevelingen gekoppeld met bewijs*. Odense, Denemarken: European Agency for Development in Special Needs Education. <http://www.european-agency.org/agency-projects/Teacher-Education-for-Inclusion/sources-of-evidence.pdf> (Laatst geopend in juli 2014)

European Agency for Development in Special Needs Education, 2013. *Europees en internationaal beleid ter ondersteuning van ICT voor inclusie*. Odense, Denemarken: European Agency for Development in Special Needs Education. http://www.european-agency.org/sites/default/files/european-and-international-policy-supporting-ict-for-inclusion_policy-supporting-ict-for-inclusion.pdf (Laatst geopend in juli 2014)

European Agency for Special Needs and Inclusive Education, 2014. *Vocational Education and Training – Summary of Country Information* [Beroepsonderwijs en training – Samenvatting van landsinformatie]. Odense, Denemarken: European Agency for Special Needs and Inclusive Education. <http://www.european-agency.org/sites/default/files/VET Summary of Country information 2014.pdf> (Laatst geopend in juli 2014)

Farrell, P., Dyson, A.S., Polat, F., Hutcheson, G. en Gallannaugh, F., 2007. 'SEN inclusion and pupil achievement in English schools' [SEN-inclusie en het bereiken van leerlingen in Engelse scholen] *Journal of Research in Special Educational Needs*, 7(3), 172–178

Frilseth, L., 2012. *The Norwegian Model for Education for All in Upper Secondary School* [Het Noorse model voor onderwijs voor iedereen in het secundair onderwijs]. Norwegian Directorate for Education and Training. <http://www.european-agency.org/agency-projects/ra4al/ra4al-seminar-pdf/Norway-L-Frilseth.pdf> (Laatst geopend in juli 2014)

- Fullan, M., 2011. *Change Leader: Learning to do what matters most* [Leider veranderen: leren om te doen wat belangrijk is]. San Francisco: Jossey-Bass
- de Graaf, G., van Hove, G. en Haveman, M., 2011. 'More academics in regular schools? The effect of regular versus special school placement on academic skills in Dutch primary school students with Down syndrome' [Meer academici in het regulier onderwijs? Het effect van regulier vs bijzonder onderwijs op academische vaardigheden bij leerlingen met het syndroom van Down in Nederlandse lagere scholen] *Journal of International Disability Research*, December 2011, 57(1), 21–38. doi: 10.1111/j.1365-2788.2011.01512.x
- Hargreaves, A. en Shirley, D., 2009. *The Fourth Way – The inspiring future for educational change* [De vierde weg – De inspirerende toekomst voor verandering in het onderwijs]. Gezamenlijke publicatie met Ontario Principals' Council and National Staff Development Council. Thousand Oaks, CA: Corwin Press
- Kalambouka, A., Farrell, P., Dyson, A. en Kaplan, I., 2005. *The impact of population inclusivity in schools on student outcomes* [De impact van inclusie van de populatie in scholen op de uitkomsten van studenten]. Research Evidence in Education Library. London: EPPI-Centre, Social Science Research Unit, Institute of Education, University of London
- Kyriazopoulou, M. en Weber, H. (editors), 2009. *Ontwikkeling van een indicatorenset – voor inclusief onderwijs in Europa*. Odense, Denemarken: European Agency for Development in Special Needs Education. http://www.european-agency.org/sites/default/files/development-of-a-set-of-indicators-for-inclusive-education-in-europe_indicators-NL.pdf (Laatst geopend in juli 2014)
- MacArthur, J., 2009. *Learning Better Together: Working towards inclusive education in New Zealand schools* [Beter samen leren: Werken naar inclusief onderwijs in Nieuw-Zeelandse scholen]. Wellington: IHC
- MacArthur, J., Kelly, B., Sharp, S. & Gaffney, M., 2005. *Participation or exclusion? Disabled children's experiences of life at school* [Participatie of exclusie? Levenservaringen van kinderen met een beperking op school]. Een papier voorgesteld op de Children's Issues Conference, Dunedin, Nieuw-Zeeland, juli 2005
- Menter, I., Hulme, M., Elliott, D. en Lewin, J., 2010. *Literature Review on Teacher Education in the 21st Century* [Literatuurstudie over de lerarenopleiding in de 21ste eeuw]. Scottish Government Social Research. Edinburgh: Scottish Government
- Organisatie van de Verenigde Naties voor Onderwijs, Wetenschap en Cultuur, 2009. *Policy Guidelines on Inclusion in Education* [Beleidsrichtlijnen over inclusie in het onderwijs]. Parijs: UNESCO

Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling, 2011. *PISA in Focus. Improving Performance: Leading from the Bottom* [Prestatie verbeteren: leiden van onderuit]. 2011/2 (March). Parijs: OESO

Raad van de Europese Unie, 2010. *Conclusies van de Raad over de sociale dimensie van onderwijs en opleiding. 3013th EDUCATION, YOUTH AND CULTURE Council meeting Brussels, 11 mei 2010.*

http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/en/educ/114374.pdf (laatst geopend in juli 2014)

Redley, M., 2009. 'Understanding the social exclusion and stalled welfare of citizens with learning disabilities' [Begrijpen van de sociale exclusie en het gevestigd welzijn van burgers met leerproblemen] *Disability & Society*, 24(4), 489–501

UNESCO-instituut voor de Toepassing van Informatietechnologie in het Onderwijs en European Agency for Development in Special Needs Education, 2011. *ICTs in Education for People with Disabilities: Review of innovative practice* [ICT in onderwijs voor personen met een beperking: Overzicht van de innovatieve praktijk]. Moscow: UNESCO-instituut voor de Toepassing van Informatietechnologie in het Onderwijs.

<http://www.european-agency.org/publications/ereports/ICTs-in-Education-for-People-With-Disabilities/Review-of-Innovative-Practice> (Laatst geopend in juli 2014)

Verenigde Naties, 2006. *Conventie inzake de rechten van personen met een handicap*. New York: Verenigde Naties

Watkins, A. (editor), 2007. *Diagnostiek in de context van inclusief onderwijs: Belangrijkste discussiepunten voor beleid en praktijk*. Odense, Denemarken: European Agency for Development in Special Needs Education.

http://www.european-agency.org/sites/default/files/assessment-in-inclusive-settings-key-issues-for-policy-and-practice_Assessment-NL.pdf (Laatst geopend in juli 2014)

Wereldgezondheidsorganisatie/Wereldbank, 2011. *Wereldrapport over mensen met beperkingen*. Genève: WHO Persbericht.

http://www.who.int/disabilities/world_report/2011/en/index.html (Laatst geopend in juli 2014)

Wilkinson, R. en Pickett, K., 2010. *The Spirit Level: Why Equality is Better for Everyone* [Het Geestniveau: Waarom is gelijkheid beter voor iedereen]. London: Penguin

Willms, J.D., 2006. *Learning divides: Ten policy questions about the performance and equity of schools and schooling systems* [Leren deelt: Tien beleidsvragen over de prestatie en gelijkwaardigheid van scholen en schoolsystemen]. Montreal: UNESCO Institute for Statistics

NL

Secretariaat:

Østre Stationsvej 33
DK-5000
Odense C
Denmark
Tel: +45 64 41 00 20
secretariat@european-agency.org

Het kantoor in Brussel:

Rue Montoyer 21
BE-1000
Brussels
Belgium
Tel: +32 2 213 62 80
brussels.office@european-agency.org

www.european-agency.org

